

Кузьмін Сергій Аркадійович — науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

До питання визначення об'єктивних ознак організованої групи корисливо-насильницької спрямованості

У статті розглядаються питання щодо визначення наукових засад кваліфікації організованих груп корисливо-насильницької спрямованості.

Ключові слова: організована група, банда, кваліфікаційні ознаки, стійкість, згуртованість, зорганізованість.

На сьогодні однією з найбільш суспільно небезпечних внутрішніх загроз для нашої держави є явище організованої злочинності. Організована злочинність це багатогранне явище, здатне створювати реальні та потенційні загрози значному колу прав та інтересів громадян, держави та суспільства в цілому. На жаль, протягом останнього часу вплив таких чинників на негативні процеси в Україні значно зріс. При цьому, в загальній системі організованої злочинності найбільшу небезпеку для забезпечення охорони життя людини, її здоров'я, честі, гідності та недоторканості, проголошених, відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України, найвищою соціальною цінністю, становить діяльність організованих груп корисливо-насильницької спрямованості. Отже, дослідження проблем, пов'язаних із кримінально-правовою кваліфікацією діяльності таких груп, станом на сьогодні видається безумовно актуальним.

Питання, пов'язані з даною проблематикою, безпосередньо досліджувались у наукових працях О. Ф. Бантишева, Б. В. Романюка, С. А. Тарарухіна, Я. Ю. Кондратьєва, Б. В. Максименка та інших провідних науковців.

Метою даної статті є дослідження та систематизація основних об'єктивних ознак, що мають бути покладені в основу кваліфікації дій учасників організованої групи корисливо-насильницької спрямованості.

Традиційно, згідно з теорією вітчизняного кримінального права, під об'єктивною стороною злочину слід розуміти зовнішній акт суспільнонебезпечного посягання на охороняємий кримінальним правом об'єкт, тобто акт поведінки, який скоюється в об'єктивному світі та полягає у нанесенні шкоди вказаному об'єкту або створенні загрози нанесення йому шкоди. Об'єктивну сторону злочину складають суспільно небезпечні діяння осіб, а в ряді випадків також і суспільно небезпечні наслідки, що знаходяться у причинному зв'язку з цим діянням [1, с. 134].

Накладаючи вищезазначене визначення на поняття співучасті, в контексті поняття організованої групи, можливо виділити деякі загальні об'єктивні ознаки організованої групи: наявність трьох чи більше суб'єктів злочину, які беруть участь (планують брати участь) у вчиненні ряду умисних злочинів, та спільність їх участі у цих злочинах.

Таким чином, першою об'єктивною ознакою організованої групи є *кількість* її учасників (три і більше). Однак, при визначенні кількості учасників організованої групи важливо обов'язково враховувати зміст поняття суб'єкта злочину, визначений у ч. 1 ст. 18 КК України: фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність. Таким чином, участь у вчиненні одного або декількох злочинів трьох або більше осіб, які відповідно до закону не є суб'єктами злочину, не утворює співучасті у злочині та, як наслідок, злочинної групи. Слід зазначити, що викладене положення суттєво відрізняється від положень про співучасть КК УРСР 1960р., який визначав співучасть як "умисну спільну участь двох і більше осіб у вчиненні злочину", що давало змогу визнавати співучасть і відповідним чином оцінювати з позиції кримінального закону дії учасника групового злочину і в тому разі, коли інші учасники через неосудність або недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, не були притягнуті до кримінальної відповідальності [2, с. 78].

Наступною об'єктивною ознакою організованої групи, як зазначалося вище, є *спільність* дій учасників вказаного виду злочинного формування. Вона, у свою чергу, включає наступні альтернативні дії:

створення організованої групи, тобто сукупність активних дій (заснування, формування), спрямованих на виникнення організованої групи як організованого злочинного формування, для вчинення одного чи багатьох злочинів [2, с. 92], причому особа, яка створила організовану групу, в майбутньому може і не бути її керівником;

— участь в організованій групі передбачає перебування в складі цього організованого злочинного формування. Особа стає учасником організованої групи з моменту її фактичного утворення (якщо вона входила до кола осіб, з яких група первісно виникла) або ж відтоді, коли інші учасники дали згоду (пряму або опосередковану) на прийняття

її до вже існуючої групи з метою спільного подальшого здійснення злочинної діяльності, причому як участі у злочинах, так і виконанні заходів, пов'язаних із забезпеченням функціонування групи (забезпечення фінансування, приховування злочинної діяльності тощо);

— керівництво організованою групою полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління процесом підтримання функціонування (забезпечення існування та збереження організованості) організованої групи як стійкого об'єднання та (або) здійснення нею злочинної діяльності [2, с. 93].

Слід мати на увазі, що в складі організованої злочинної групи всі учасники діють як єдиний механізм, як єдине ціле. Саме тому при кваліфікації їхніх злочинних дій роль кожного з них не потребує деталізації [3, с. 37].

Безпосередньо з ознакою спільності нерозривно пов'язана ознака *стійкості* організованої групи. Досить чітке визначення цього поняття містилося ще у п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику в справах про бандитизм від 7 липня 1995 року № 9. Згідно з цим нормативним документом: “групу слід вважати стійкою за умови, що вона є стабільною і згуртованою, а особи, які до неї входять мають єдині наміри щодо вчинення злочинів” [4, с. 135].

Розкриваючи зміст цього поняття, вже на підставі норм нового Кримінального закону, Пленум Верховного Суду України у п. 11 своєї Постанови від 23 грудня 2005 року № 13 “Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями” зазначив, що стійкість організованої групи полягає в її здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати [5, с. 199].

Наступними об'єктивними ознаками організованої групи слід вважати фактичне *вчинення* групою злочину (злочинів) та, як наслідок, безпосередня *участь* у вчиненні цих злочинів хоча б частини членів групи з розподілом між ними рольових функцій.

У своїй сукупності виділені об'єктивні ознаки організованої групи відповідають віднесенню у теорії до обов'язкових ознак об'єктивної сторони (дія, наслідки та причинний зв'язок між ними) [6, с. 91]. Факультативні ознаки об'єктивної сторони — час, місце, спосіб, обставини скоєння злочинів, у даному випадку не набувають принципового самостійного значення.

Для організованих груп корисливо-насильницької спрямованості, з урахуванням домінуючої мотивації злочинної діяльності, деякі аспекти (елементи) виділених об'єктивних ознак можуть бути уточнені (конкретизовані).

Зокрема, такі організовані угруповання характеризуються постійним характером злочинної діяльності, монополістичними тенденціями до одержання надприбутків, збільшенням сфер свого впливу [7, с. 190].

Характерними ознаками стійкості організованих злочинних груп корисливо-насильницької спрямованості є жорстка підпорядкованість і дисципліна аж до фізичного знищення членів [7, с. 189], особливо у випадках, коли це може призвести до розшифровки угруповання.

Дуже важливим для визначення стійкості організованих груп даної категорії (в т. ч. банд), є кількість злочинів (у т. ч. нападів), для вчинення яких об'єднуються члени злочинного формування. Згідно з п. 17 вищевказаної Постанови № 13: "Бандою слід визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної підготовки" [4, с. 135]. В останньому випадку мається на увазі, що коли один напад за своїми масштабами та труднощами його реалізації (напад на банк, іншу установу, яка особливо пильно охороняється) потребує організації стійкої групи осіб, які попередньо об'єдналися для вчинення саме цього єдиного нападу [7, с. 184].

На відміну від корисливо-насильницьких злочинів, учинених за попередньою змовою групою осіб (наприклад розбої), при діяльності організованих груп корисливо-насильницької спрямованості (в т. ч. при бандитизмі) завжди відсутній елемент стихійності. Справами злочинного об'єднання керують один або кілька організаторів, попередній зговір підкріплюється розподілом ролей, елементами ієрархії (підлеглості і дисципліни), створенням певного матеріального фонду для потреб угруповання чи окремих її членів. Такий фонд створюється як за рахунок коштів, здобутих злочинним шляхом, так і за рахунок добровільних внесків членів банди [7, с. 183].

Слід враховувати, що розмежування між посяганнями на одні й ті ж або однорідні суспільні відносини в більшості випадків можливо за ознаками об'єктивної сторони складу. Однак, ці ознаки у своїй сукупності можуть визначити не тільки об'єкт посягання, але й інші ознаки складу, в тому числі і суб'єктивні [6, с. 91].

Для ознак об'єктивної сторони в цілому характерний високий ступінь інформаційності. Особливо з цієї причини вони найбільш часто знаходять своє відображення в диспозиції кримінально-правової норми, як би спрощуючи її зображення відповідно до даного випадку, хоча реально це забезпечується не завжди. Помилковість прийняття рішення тут не усувається, оскільки саме об'єктивна сторона містить багатоваріантне поєднання ознак, що відносяться до різних злочинів, та й самі вони дають значно більше комбінацій (поєднань між собою), ніж інші

ознаки. Факт того, що більше 20 відсотків вироків та ухвал судових колегій відміняються з причини невірної оцінки об'єктивної сторони складу підтверджує викладене [6, с. 91].

Визначаючи об'єктивні ознаки організованих груп корисливо-насиленої спрямованості, необхідно провести виділення об'єкту злочину, тому що для точної кваліфікації застосування виділення ознак до конкретних протиправних дій необхідно проводити у нерозривному зв'язку з аналізом відповідності конкретного об'єкта злочинної діяльності об'єкту злочинної діяльності організованих груп корисливо-насиленої спрямованості.

Слід враховувати, що в даному випадку саме по собі створення організованої групи та участь у ній хоча і є невід'ємною кваліфікуючою ознакою ряду злочинів, а саме її поняття закріплено у п. 3 ст. 28 КК України, однак ці дії, на відміну від створення злочинної організації, не містять складу окремого злочину. Таким чином, визначення об'єкту необхідно проводити розглядаючи у єдності і взаємозв'язку між самим формальним складом злочинів та причинно-наслідковим зв'язком, що виникає з того, що ці злочини скоєні саме організованою групою та є лише складовими елементами у постійній системі функціонування даного виду злочинного угруповання.

Ця ситуація ускладнюється тим, що за своєю сутністю, в більшості випадків самі злочини, що вчинюються організованими групами корисливо-насиленої спрямованості, характеризуються двома об'єктами, з яких один є визначальним, інший — додатковим або факультативним. Наприклад, при розбій завжди має місце посягання на власність (основний об'єкт) та особистість (факультативний об'єкт) [6, с. 90].

Узагалі, якщо мова йде про вчинення двооб'єктових злочинів, то при кваліфікації повинна враховуватись постійність даної специфіки. Вона присутня у будь-якому випадку. Саме цим відрізняється форма появи факультативних об'єктів, посягання на які при вчиненні злочинів має місце не завжди [6, с. 90].

Вирішення питання кваліфікації полегшується тим, що безпосередній об'єкт завжди кореспондує (співвідноситься) родовому об'єкту даної категорії (групи) злочинів, входить до нього у якості компонента та всі об'єкти, як зазначалось вище, розглядаються у єдності та взаємозв'язку.

У даному випадку (в контексті злочинів, учинених організованими групами корисливо-насиленої спрямованості), повинна бути виконана конкретизація об'єкта з урахуванням того, що не в зв'язку з ним сам предмет посягання (речі матеріального світу) не може слугувати розкриттю суспільної небезпеки діяння та його правовому змісту. Таким чином, виникає необхідність встановлення належності предмету до тих чи інших форм суспільних відносин [6, с. 90].

З огляду на це, в якості основного об'єкту злочинів, скоєних організованими групами корисливо-насильницької спрямованості, слід виділити *громадську безпеку*, оскільки даний вид злочинного угруповання створюється та функціонує з метою вчинення злочинів проти власності та особи, становлячи, таким чином, потенційну і об'єктивну (реальну) загрозу різноманітним правоохоронуваним інтересам як особи, так і суспільства в цілому. В якості факультативних об'єктів злочину, в даному випадку виступають *власність та особа* (життя, здоров'я, здоров'я, гідність).

Список використаних джерел:

1. Советское уголовное право : Общая часть : [учебник] / [В. Д. Меньшагин, Н. В. Дурманова, Г. А. Кригер, Б. М. Леонтьев и др.]; под ред. проф. В. Д. Меньшагина, проф. Н. В. Дурмановой. — М. : МГУ, 1969. — 445 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [3-тє вид., переробл. та доп.]. — К. : Атака, 2003. — 1056 с.
3. Андрусін Г. В. Кримінальне право України : Загальна частина : [посіб. для підгот. до іспитів] / Андрусін Г. В., Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2002. — 124 с.
4. Про судову практику в справах про бандитизм : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лип. 1995 р. № 9 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2004. — № 12 : Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. — 360 с.
5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13 // Нове кримінальне законодавство та постанови Пленуму Верховного Суду України (2001—2007 рр.) / авт. ст. та упоряд. В. В. Кузнецов. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. — 220 с.
6. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С. А. Тарарухин. — К. : "Юринком", 1995. — 208 с.
7. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності) : [наук. - практ. посіб.] / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. — К. : НАВСУ, 2002. — 436 с.

В статье рассматриваются вопросы определения научных основ квалификации организованных групп корыстно-насильственной направленности

The article is dedicated to the examination of the questions concerning the determination of scientific principles of the qualification of the organized groups of mercenary violent direction.

Стаття надійшла до редакції журналу 28 жовтня 2009 року.